

Simon Szabolcs

Az ajtó nyitva. Szabó Magda *Az ajtó* c. regényének szlovák fordításához

Bevezető

Zeman László írja Sziráky Judith *Hajnali madár* c. kötetéről a következőket, amely mutatis mutandis Szabó Magda legjobb regényeire, így az *Az ajtó*¹ című regényre is érvényes: „[...] határozottabban tudatosul bennünk, miből választhatunk arra a bizonyos szigetre; kétségtelen: napjaink betűáradata mint eróziós tényező által élesebben szögellenek ki az ellenálló alkotások.”^{2 3}

Szabó Magda, a szerző és műve, *Az ajtó* című regény

Szabó Magda tehetségére, művei egyéni hangvételére a magyar irodalom értékeit a cseh közegben közvetítő és popularizáló Rákos Péter irodalomtudós, a magyar irodalom nagy prágai nagykövete (Filep Tamás Gusztáv–G. Kovács László: *Rákos Péter 1925–2002*⁴) is korán felfigyelt. Egyik legfontosabb munkája – az *Írók szótára – Magyarország* c. könyv tartalmaz információt Szabó Magdáról: „nála a lélektani megfigyelések pontosságát és a részletek pontos kidolgozásának képességét emeli ki, s annak a véleményének ad a hangot, hogy »Kafka M. ideje óta kevés magyar író nő vívott ki magának ilyen fontos helyet kora irodalmában.«⁵ Egyébként a szóban forgó könyv nem Rákos egyszemélyes vállalkozása volt, de a népes szerzőgárdát ő irányította, a koncepció kialakításán s a munka egybehangolásán túl pedig a magyar irodalom történetét

¹ Szabó Magda: *Az ajtó*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1987.

² Nem véletlenül hivatkozunk Szabó Magda lírai jellegű szövege értékelésével kapcsolatban Zeman Lászlóra. Egyik kiváló, ide vágó elméleti dolgozata, a *Lírai jellegű próza és fordításának problémái* című, magyar – szlovák műfordítás, műfordítás-elmélet szempontjából példaértékű. Ld. In: Zeman László: Újabb visszalapozás. *Válogatott tanulmányok és ismertetések*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2011. 5. (A tanulmány első közlése 1993.)

³ Zeman László: *Lírai jellegű próza és fordításának problémái*. In: Uő: *Stílus és fordítás*. Pozsony/Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó, 1993. 5–31. 5.

⁴ Filep Tamás Gusztáv – G. Kovács László: *Rákos Péter 1925 – 2002*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2005.

⁵ Filep Tamás Gusztáv – G. Kovács László: *Rákos Péter 1925 – 2002*. 166.

felvázoló bevezető tanulmány és a szócikkek tekintélyes része is az ő nevéhez fűződik.⁶

Szabó Magda írásművészetének, költészetének alaphangjaként érzékenységet méltatja a Béládi Miklós szerkesztette *A magyar irodalom története* című mű⁷ is. „Világlátására, formálására érezhetően hatott az impresszionizmus színgazdagsága s az árnyalatok iránt való fogékonysága, első köteteinek alaphangját azonban főként az egzisztencializmus határozta meg: újra és újra megvív az ember elmagányosodásának fenyegető rémképeivel, s majdnem mindig kénytelen belenyugodni a vereségbe.”⁸

Az író *Az ajtó* című regényét lényegre törően jellemzi Kuser Judit egyik tanulmányában, miszerint a regény az emlékezés és az önértelmezés regénye, az identitás kereséséé. Csupán az nem világos a mű elején, hogy

[...] ki az, akinek az identitása részt vesz egy különös vándorlásban egy narratív térben. A regény elbeszélője, az író, folyamatosan magyarázatot keres múltbéli tetteire, mentegeti önmagát, talán éppen a felmentésre vágyik, hiszen még ő sem érti teljesen, mi is történt valójában hosszú évekkel ezelőtt, ki volt Emerenc, miért nem ismerte, ki ismerte őt valójában, hogyan értelmezhető a közöttük kialakult viszony, s mivé is váltak ők egymás által.⁹

A továbbiakban nem célunk *Az ajtó* című műnek az irodalmi kánon vagy egyéb szempontból való méltatása (ehhez vö. például Körömi Gabriella: *Az ajtó kinyílt. Szabó Magda franciaországi recepciója*,¹⁰ Kuser Judit: *Identitás és narráció Szabó Magda Az ajtó című regényében*), hanem célunk az, hogy a regény egyik fejezete, a *Politika* eredeti magyar szövege (Szabó: *Az ajtó*. 1987. 124–136.) és szlovák nyelvű fordítása (Szabó: *Dvere*. 2014. 106–116.) egybevetése által mutassunk rá a célnyelvi szöveg adekvátságára, ill. fogalmazzunk

⁶ Vö. Filep Tamás Gusztáv – G. Kovács László: *Rákos Péter 1925 – 2002*. 152.

⁷ Béládi Miklós (szerk.): *A magyar irodalom története 1945 – 1975 II/2. A költészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.

⁸ Béládi Miklós (szerk.): *A magyar irodalom története 1945 – 1975 II/2. A költészet*. 634–635.

⁹ Kuser Judit: *Identitás és narráció Szabó Magda Az ajtó című regényében*. In: Alabán František (szerk.): *Az identitás metamorfózisa irodalomban és nyelvben III*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela Filozofická fakulta Katedra hungaristiky, Belianum, 2015. 104–114. 104.

¹⁰ Körömi Gabriella: *Az ajtó kinyílt. Szabó Magda franciaországi recepciója*. In: *A Selye János Egyetem 8. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának konferenciakötete*. CD ROM. Komárom, Selye János Egyetem, 2017.

meg néhány tanulságot. A fordításelméleti kérdések tárgyalásától itt szintén eltekintünk (ezekhez vö. például Lőrincz Julianna: *Szimmetrikus és aszimmetrikus jelenségek a műfordításban*,¹¹ Tellingner, Dušan: *Anton Popovič fordításelméletének központi kérdései: a kulturális és nyelvi ekvivalencia*¹²).

A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egybevetése

A regényt eredeti magyar nyelvből Magda Takáčová ültette át szlovák nyelvre. A forrásnyelvi és a célnyelvi egybevetéséhez táblázatba rendeztünk három általunk kiválasztott szövegrészt, amelyek különféle jellemző fordítási eljárásokat, technikákat tükröznek.

A kétféle nyelvű szövegben fordítási szempontból egymással nem ekvivalens szavakat, szerkezeteket a célnyelvi és a forrásnyelvi szövegben is félkövér betűtípussal kiemeltük; a táblázatok alatt a példák rövid elemzését nyújtjuk.

1. táblázat: *Forrásnyelvi és célnyelvi szövegrész egybevetése*

FORRÁSNYELVI SZÖVEG

Emerenc, aki előtt még idős kora ellenére is nyitva állt minden lehetőség, legalábbis akkor, mikor a nagy változás létrejött, gúnyos megjegyzésekkel kísérte a **történelem gyűrűzését**, és a népnevelők arcába mondta, neki **ne szónokoljon senki** semmiről, templomba való a prédikáció, őt gyerekejjel **elzavarták** főzni, nem kérdeztek, bírja-e, tizenhárom évesen már Pesten szolgált, **menjen csak szépen** a látogató oda, ahonnan jött, főleg el az ő **előteréből**, mert ő a **testi munkája után él, nem a szája után**, mint

CÉLNYELVI SZÖVEG

Emerencia, ktorá napriek svojmu zrelému veku mala všetky možnosti otvorené, aspoň vtedy, keď sa uskutočnila tá veľká zmena, sprevádzala **dejinné zvraty** (történelmi fordulatok) posmešnými poznámkami a agitátorom hovorila rovno do očí, že ona **nie je zvedavá na nijaké prejavy** (semmilyen szövegre nem kíváncsi), kázeň patrí do kostola, ona od malička **musela varit'** (főznie kellett), nikto sa jej nespýtal, či vládze, keď mala trinásť, už slúžila v Pešti, nech sa návštevník pekne vráti, odkiaľ prišiel, hl-

¹¹ Lőrincz Julianna: *Szimmetrikus és aszimmetrikus jelenségek a műfordításban*. In: *A Selye János Egyetem 8. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának konferenciakötete*. CD ROM. Komárom, Selye János Egyetem, 2017.

¹² Tellingner, Dušan: *Anton Popovič fordításelméletének központi kérdései: a kulturális és nyelvi ekvivalencia*. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. Interdiszciplináris tanulmányok. A Miskolci Egyetem Közleményei. VIII. évfolyam, 2. szám. Miskolc, Egyetemi Kiadó, 2014. 77–86.

a népnevelő, és hülyeségeket hallgatni nincs érkezése.¹³

avne aby zmizol z jej **priedomia**, ona sa živí **telesnou prácou, nie rečenním** (testi munkából és nem szónoklásból) ako agitátor **nemá čas** (nincs ideje) počúvať kadejaké **sprostosti**.¹⁴

Az 1. táblázatban olvasható forrásnyelvi szöveg *történelem gyűrzései* metaforája képisége folytán plasztikusabbnak hat, mint a neki megfelelő célnyelvi *dejinné zvraty* (történelmi fordulatok) szószerkezet. Hasonlóan, az *őt gyerekejjel elzavarták főzni* szerkezet, főleg az expresszív *elzavarták* ige beiktatásával stilisztikailag pregnánsabb, mint a neki megfelelő *od malička musela varit'* (kiskorától főznie kellett) szerkezet.

A *főleg el az ő előteréből* forrásnyelvi szerkezetben az igekötő felszívja az egész igekötős ige jelentését s épp a redukált forma miatt különösen erős konnotációjú. A célnyelvi szövegben ezzel szemben a *zmizol* (eltűnjön) ige áll, amely a forrásnyelvihez képest kevésbé expresszív megoldást jelent.^{13 14}

2. táblázat: Forrásnyelvi és célnyelvi szövegrész egybevetése

FORRÁSNYELVI SZÖVEG

Írtam már, még fiatal voltam, nem elemeztem végig, milyen illogikus, halálos sodrású, kiszámíthatatlan **indulat a vonzalom**, pedig ismertem a görög irodalmat, ami egyebet se ábrázolt, mint az indulatok, a halál, a szerelem és a szeretet összefogódzó kezében felvillanó közös **szekercét**. (136.)

CÉLNyelvi SZÖVEG

Už som o tom písala, bola som ešte mladá, nerozoberala som dôkladne, aký nelogický, smrteľne strhujúci, nevypočítateľný **cit je sympatia** (érzés a szimpátia – vzruch, vzrušenie; prýchylnosť, náklonnosť), a pritom som poznala grécku literatúru, ktorá iné ani nezobrazuje ako spoločnú **sekeru**, ktorá sa **občas** zablysne v prepletенých rukách smrti, lásky a **dobroty** (jóság). (116.)

A 2. táblázatban a forrásnyelvi *indulat a vonzalom* predikatív szerkezetet a fordító a *cit je sympatia* (érzés a szimpátia) szerkezettel felelteti meg. Megje-

¹³ Szabó Magda: *Az ajtó*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2012. 128. A regény idézetei e kiadásból származnak, a továbbiakban a főszövegben oldalszámmal jelölöm a hivatkozás helyét.

¹⁴ Szabó Magda: *Dvere*. Bratislava, Kalligram Kiadó, 2014. 109. A regény szlovák fordításának idézetei e kiadásból származnak, a továbbiakban oldalszámmal jelölöm a hivatkozás helyét.

gyezzük azonban, hogy a megfeleltetést itt lazának érezzük, szemantikailag a két szerkezet nem fedi egymást, ugyanakkor erre talán meg lett volna a lehetőség (vö. *indulat – vzruch, vzrušenie, vonzalom – prýchylnosť, náklonnosť*). A *szekeerce – sekera* (fejsze, balta) szavak konnotációjában is jelentős az eltérés,¹⁵ ugyanakkor az utolsó mondat nem szimmetrikus szerkezete a forrásnyelvi és célnyelvi szövegben nyelvilag indokolt.

3. táblázat: Forrásnyelvi és célnyelvi szövegrész egybevetése

FORRÁSNYELVI SZÖVEG

A könyveinkre csak addig pillantott, míg letörölgette őket, a három elemi emlékanyaga rég eltűnt fejéből az évek látvája alatt, vers is csak egy maradt, az anyák napjai köszöntő, Emerenc irodalmi képését a csordakúti jelenet óta különféle munkáltatók és az élet formálta, Magyarország évtizedei azonban csak a retorikával ismertették meg, amit megutált, és ami kilúgozta napjaiból a poétika iránti érdeklődését. (126.)

CÉLNYELVI SZÖVEG

Našim knihám venovala pozornosť len dovtedy, kým na nich nepoutierala prach, spomienky na tri triedy ľudovej školy jej už dávno vyfučali z hlavy, stratili sa pod lávou rokov, aj básničku si zachovala iba jednu, ten pozdrav na Deň matiek, od tej scény pri napájadle formovali Emerenciinu literárnu výchovu rozliční zamestnávateľia a život, desaťročia ju však v Maďarsku zoznamovali iba s rétorikou, ktorá sa jej sprotivila a vylúhovala z jej dní záujem o všetko poetické. (107.)

A 3. táblázat szövegeiben a belső monológ – beszéd (3. személyű), Emerenc, a főszereplő ki nem mondott gondolatait tartalmazza, melyek beépültek a narrátori szövegrészekbe. A belső monológ – itt is – a tudatban elképzelt események, visszaemlékezések leírására szolgál. Az elbeszélő teljesen háttérbe szorult, csak a szereplő reprodukált elmélkedése vált fontossá. Ennek következtében a belső monológ a szubjektivitás előidézését és felerősítését segíti elő a szövegben. Az elmélkedés mint a mű szerves része adekvát módon megjelenik a fordított szövegben is.

Tanulságos a vizsgált szövegek egyik véletlenszerűen kiválasztott bonyolult szerkezetű mondatának szintaktikai szempontú összevetése is. A kiválasztott példa azt mutatja, hogy amennyire az a két eltérő típusú nyelv adottságaiból következően lehetséges, a fordító, szinte teljes mértékben, igyekezett pontos lenni, megfeleltetni egymásnak szintaktikailag is a mondatokat. Ugyanakkor

¹⁵ Pisárčiková Mária-Michalus Štefan: *Malý synonymický slovník*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987.

tudatában vagyunk annak, hogy „nem lehet egyértelműen eldönteni, milyen alapon, milyen szempontok, milyen kritériumrendszer alapján tekintsünk egy nyelvi egységet (mondatot vagy szöveget) egy más nyelvű nyelvi egység fordításának. [...] A problémát az jelenti, hogy nagyon sokféle szempont alapján feleltethető meg egymásnak két, különböző nyelvű nyelvi egység (általában mondat vagy szöveg).”¹⁶

Emerenc, aki előtt még idős kora ellenére is nyitva állt minden lehetőség, legalábbis akkor, mikor a nagy változás létrejött, gúnyos megjegyzésekkel kísérte a történelem gyűrűzését, és a népnevelők arcába mondta, neki ne szónokoljon senki semmiről, templomba való a prédikáció, őt gyerekfejjel elzavarták főzni, nem kérdezték, bírja-e, tizenhárom évesen már Pesten szolgált, menjen csak szépen a látogató oda, ahonnan jött, főleg el az ő előteréből, mert ő a testi munkája után él, nem a szája után, mint a népnevelő, és hülyeségeket hallgatni nincs érkezése. (128.)

A szövegmondat szerkezeti modellje:

Mjh – Mttttt_t_{hhhhh}

Magyarázat: M – főmondat, j – jelzői mellékmondat, h – határozói mellékmondat, t – tárgyi mellékmondat

A fentebbi forrásnyelvi és az alábbi célnyelvi szövegmondat szerkezetében az eltérés mindössze annyi, hogy a célnyelvi mondatban az egyik forrásnyelvi tárgyi mellékmondat határozóival van helyettesítve (*tizenhárom évesen már Pesten szolgált – ked' mala trinást'*).

Emerencia, ktorá napriek svojmu zrelému veku mala všetky možnosti otvorené, aspoň vtedy, keď sa uskutočnila tá veľká zmena, sprevádzala dejinné zvraty posmešnými poznámkami a agitátorom hovorila rovno do očí, že ona nie je zvedavá na nijaké prejavy, kázeň patrí do kostola, ona od malička musela variť, nikto sa jej nespýtal, či vládze, keď mala trinásť, už slúžila v Pešti, nech sa návštevník pekne vráti, odkiaľ prišiel, hlavne aby zmizol z jej priedomia, ona sa živí telesnou prácou, nie rečným ako agitátor nemá čas počúvať kadejaké sprostosti. (109.)

¹⁶ Albert Sándor: Mikor tekinthetünk két mondatot egymás fordításának? *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. Interdiszciplináris tanulmányok. A Miskolci Egyetem Közleményei. IX/1. Miskolc, Egyetemi Kiadó, 2014. 68–80. 74.

Az egybevetés értékelése

Az, hogy a fordítás az eredeti nyelvi redukciójának (amely sohasem „csak“ nyelvi) ellenére mégis élvezetes olvasmány, egyrészt annak köszönhető, hogy fő vonalaiban megtartja a narrációnak megfelelő szövegalakítást, folyamatoságát és kohézióját. Másrészt nem kevésbé jelentősnek kell tartanunk az eredeti ellenállóképességét, azt tudniillik, hogy a nyelvcsere és stilisztikai redukció nem közömbösíti epikumának esztétikai jellegét.

A forma (amely mindig jelentéshordozó, „tartalmas forma“) némileg redukálódott. A fordítás egyszerűsíti az eredeti szöveg többértékűségét, azt az eszközök szűkebb regiszterével adja vissza. A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg azonban egymásnak így is megfelelői. Mindennek ellenére, *Az ajtó nyitva* újabb fordítások – megfeleltetések előtt.